

Serie coordonată de
DENISA COMĂNESCU

ISABEL ALLENDE

Insula de sub mare

Traducere din spaniolă de
CORNELIA RĂDULESCU

HUMANITAS
fiction

Copiilor mei, Nicolás și Lori

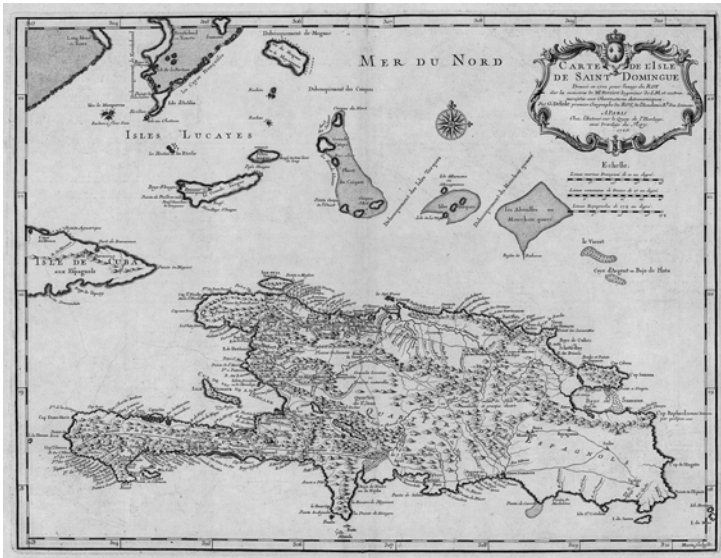
Zarité

La cei patruzeci de ani ai mei, eu, Zarité Sedella, am avut mai mult noroc decât alte sclave. Voi trăi mult și bătrânețea-mi va fi tihnită pentru că steaua mea – ma z' étoile – strălucește chiar și atunci când cerul e înnorat. Cunosc plăcerea de a fi cu bărbatul ales de inima mea când mâinile lui mari îmi trezesc pielea. Am avut patru copii și un nepot, iar cei care trăiesc sunt liberi. Prima amintire fericită, eram pe-atunci o mucoasă costelivă și lăptoasă, e că mă mișc în sunetul tobelor, și e și cea mai recentă, căci azi-noapte am fost în piața Congo și am dansat în neștire, fără să mă gândesc la nimic, iar azi trupul mi-e cald și ostenit. Muzica e vântul care șterge anii, amintirile și frica, jivina aceea care s-a pitit în mine. Când bat tobele, Zarité cea de toate zilele dispare și redevin fetița care dansa încă neștiind să meargă ca lumea. Izbesc pământul cu tălpile și viața mi se urcă pe picioare, îmi trece prin oase, mă ia în stăpânire, îmi șterge supărările și-mi îndulcește amintirile. Lumea se cutremură. Ritmul se naște în insula de sub mare, zgâlțâie pământul, trece prin mine precum un fulger și urcă la cer luând cu el necazurile pentru ca Papa Bondye să le mestece, să le înghită și să mă lase curată și mulțumită. Tobele înving frica. Tobele sunt moștenirea din partea mamei, forța Guineei o am în sânge. Atunci nimic nu-mi stă în cale, devin învăluitoare precum Erzuli, loa dragostei, și mai iute ca biciul. Scoicile pe care le port la glezne și la mâini pocnesc, tărtăcuțele întreabă, tobele Djembe răspund cu glas de pădure, timpanele își fac auzit glasul metalic, trezind Djun Djun-ii care știu să vorbească, marele Maman scoate un

sforăit atunci când e lovit ca să le cheme pe loas. Tobele sunt sacre, prin ele vorbesc zeițele, loas.

În casa unde am trăit primii ani tobele tăceau în camera pe care o împărțeam cu Honoré, celălalt sclav, dar erau scoase adesea și duse în altă parte. Madame Delphine, stăpâna mea de atunci, să n-audă zgomote de sclavi, doar tânguierile melancolice ale clavicinului ei. Luni și marți preda ore fetelor de culoare, restul săptămânii preda în conacele marilor albi, les grands blancs, unde domnișoarele aveau instrumentele lor, doar nu era să cânte la cele atinse de mulatre. Am învățat să curăț clapele cu suc de lămâie, dar nici gând să cânt, madame nu-mi dădea voie. Zău dacă aveam nevoie. Honoré era în stare să facă muzică bătând într-o cratiță, sub mâinile lui orice lucru prindea ritm, melodie și glas; purta sunetele în trup, le adusese din Dahomey. Jucăria mea era o tărtăcuță goală pe care o făceam să sune. Apoi m-a învățat să mângâi tobele, ușurel. Și asta chiar de la început, când mă purta în brațe și mă lua cu el la dans și la ceremoniile voodoo, unde el dădea ritmul la toba principală pentru ca ceilalți să-l urmeze. Așa mi-amintesc. Honoré părea foarte bătrân pentru că îi înțepeniseră oasele, deși pe atunci n-avea mai mulți ani decât am eu acum. Bea rachiu de melasă, tafia, ca să se poată mișca fără durere, dar nu atât băutura tare, cât muzica era leacul. Vaietele lui se transformau în răs când bătea tobele. Abia reușea să curețe cartofii pentru masa stăpânei cu degetele lui strâmb, dar la bătutul tobei era neobosit, iar când era vorba de dans, nimeni nu-și ridica genunchii mai sus decât el, nu scutura din cap mai tare și nici nu dădea din fund cu mai multă plăcere. Încă nu mergeam pe atunci, dar el mă punea să dansez stând în fund, iar după ce-am început să mă țin pe picioare, mă îmbia să mă pierd în muzică la fel ca într-un vis. „Dansează, Zarité, dansează, căci sclavul care dansează e liber... cât timp dansează.“ Și am dansat mereu.

PARTEA ÎNTÂI
Saint-Domingue, 1770-1793

Răul spaniol

Toulouse Valmorain a ajuns la Saint-Domingue în 1770, chiar în anul în care delfinul Franței se căsătorea cu arhiducesa austriacă Maria Antoaneta. Înainte de a lua drumul coloniei, când încă nu bănuia că soarta avea să-i joace o festă și va sfârși îngropat printre plantațiile de trestie din Antile, fusese invitat la Versailles la un bal în onoarea proaspetei delfine, o fetișcană blondă de paisprezece ani, pe care protocolul rigid de la curtea franceză o făcea să caște pe ascuns.

Dar toate astea rămăseseră în urmă. Saint-Domingue era altă lume. Junele Valmorain avea doar o idee vagă despre locul în care tatăl său câștiga de bine, de rău pâinea familiei pe care avea ambiția s-o transforme într-o mare avere. Citise undeva că băștinașii insulei, arahuacii, o numiseră Haiti înainte de venirea conchistadorilor care-i schimbaseră numele în La Española și lichidaseră populația indigenă. În mai puțin de cincizeci de ani nu mai rămăsese nici sămânță de arahuac: pieriseră cu toții, victime ale sclaviei, ale bolilor europene și sinuciderilor. Fusese o rasă cu piele roșiatică, păr negru și gros, deosebit de demnă și atât de timidă, încât un singur spaniol putea înfrânge zece oameni cu mâna goală. Viețuiau în comunități poligame și cultivau pământul cu grijă ca să nu-l secătuiască: porumb, batate, dovleci, arahide, ardei, cartofi și manioc. La fel ca apa și cerul, nici pământul nu avusese stăpân până la venirea străinilor care îl luaseră în stăpânire și se apucaseră să cultive cu munca forțată a arahuacilor niște plante nemaivăzute. Atunci a început și obiceiul de a ucide ființele lipsite de apărare asmuțind câinii

asupra lor. Iar când au terminat cu indigenii, au importat sclavi din Africa și albi din Europa: pușcăriași, orfani, prostituate și răzvrățiți.

La sfârșitul anilor 1600, Spania a cedat partea de vest a insulei Franței, care i-a dat numele Saint-Domingue; avea să ajungă colonia cea mai bogată de pe lume. La sosirea lui Toulouse Valmorain, o treime din exporturile de zahăr ale Franței, cafea, tutun, bumbac, indigo și cacao provenea din insulă. Sclavi albi nu mai existau, dar erau sute de mii de negri. Cultura cea mai grea era cea de trestie de zahăr, aurul dulce al coloniei; să tai trestia, să o toci și să o transformi în sirop era o muncă pentru animale, nu pentru oameni, așa spuneau plantatorii.

Valmorain abia împlinise douăzeci de ani când o misivă urgentă a agentului comercial al tatălui său l-a chemat în colonie. A debarcat îmbrăcat după ultima modă: manșete de dantelă, perucă pudrată și pantofi cu toc, convins în plus că cele citite în cărțile exploratorilor aveau să-i fie de ajuns pentru a-și asista tatăl preț de câteva săptămâni. Venise cu un valet, la fel de țațoș ca și el, și cu mai multe cutii cu haine și cărți. Se considera om de litere și visa să se dedice științei după întoarcerea în Franța. Îi admira pe filozofi și pe enciclopediștii care în ultimele decenii avuseseră ecou în Europa și le împărțasea o serie de idei liberale: *Contractul social* al lui Rousseau fusese cartea sa de căpătâi la optsprezece ani. Abia ajuns, după o călătorie gata-gata să se termine tragic din cauza unui uragan din Caraibe, a avut prima surpriză neplăcută: tatăl nu-l aștepta în port. L-a primit un agent, un evreu amabil, îmbrăcat în negru din cap până-n picioare, care l-a pus la curent cu precauțiile necesare în timpul deplasării pe insulă, i-a făcut rost de cai, de doi catâri pentru bagaje, de o călăuză și de un jandarm care să-l însoțească până la *habitation* Saint-Lazare. Tânărul nu plecase niciodată din Franța până atunci și nu luase mai deloc în seamă poveștile – cam plicticoase – spuse de taică-său în timpul rarelor vizite acasă la Paris. Nici nu-i trecuse prin minte că avea să ajungă pe plantație; acordul tacit era ca tatăl să consolideze averea pe insulă, iar fiul să aibă grijă de mamă și de surori și să vadă de afacerile din Franța. Scrisoarea

primită vorbea de niște probleme de sănătate; s-a gândit la o febră trecătoare, dar la Saint-Lazare, după o zi călare printr-o natură lacomă și ostilă, și-a dat seama că tatăl său era pe moarte. Cauza nu era malaria, cum credea el, ci sifilisul, care făcea ravagii printre albi, negri și mulatri. Boala era în ultima fază, omul ajunsese aproape invalid, era plin de pustule, i se mișcau dinții și avea mințile duse. Leacurile dantești de luare de sânge, mercur și cauterizare a penisului cu un fier înroșit în foc nu ajutau la nimic, dar continua să le suporte. Abia făcuse cincizeci de ani, dar devenise un moș care dădea porunci aiurea, era incontinent și își făcea veacul într-un hamac alături de două fătuce negre abia ajunse la pubertate.

În timp ce sclavii desfăceau bagajele sub ordinele valetului, un filfizon care suportase cu greu drumul pe mare și era îngrozit de condițiile primitive ale locului, Toulouse Valmorain a ieșit să exploreze întinsa proprietate. Habar n-avea cum se cultivă trestia de zahăr, dar nu i-a trebuit mult ca să înțeleagă că sclavii erau famelici și plantația rezista doar pentru că lumea consuma zahăr cu o voracitate crescândă. În registrele contabile a descoperit și explicația proastei situații financiare a tatălui, care nu-și mai putea ține familia pariziană în fastul corespunzător poziției pe care o ocupa. Producția era jalnică și sclavii picau precum muștele; era limpede că vătafii furau pe rupte, profitând de starea deplorabilă a stăpânului. Și-a blestemat soarta și a hotărât să se apuce de treabă, un lucru pe care nici un tânăr din mediul său nu și-l propunea vreodată: munca era pentru alt fel de oameni. A început prin a face rost de un împrumut consistent grație sprijinului agentului comercial, care avea relații cu bancherii, apoi i-a trimis pe *commandeurs* la plantație, să lucreze cot la cot cu cei pe care îi exploataseră la sânge, înlocuind vătafii cu alții, mai puțin ticăloși, a diminuat pedepsele și a angajat un veterinar, care a stat două luni la Saint-Lazare, încercând să pună negrii cât de cât pe picioare. Însă veterinarul nu l-a putut salva pe valet, care s-a prăpădit în nici treizeci și opt de ore de o diaree fulminantă. Valmorain a mai constatat că sclavii tatălui său rezistau pe plantație în medie optsprezece luni înainte să

evadeze sau să moară de epuizare, mult mai puțin decât pe alte plantații. Femeile trăiau mai mult decât bărbații, dar aveau un randament mai scăzut și aveau și prostul obicei de a rămâne borțoase. Foarte puțini copii supraviețuiau, drept care plantatorii socotiseră că fertilitatea negrilor era atât de scăzută încât nu era rentabilă. Tânărul Valmorain făcuse toate aceste schimbări în mod automat și în grabă, cu gândul să plece cât mai curând, dar după moartea tatălui, câteva luni mai târziu, și-a dat seama că era prins. Nu într-atât cât să-și sfârșească zilele în colonia potopită de țăntari, dar dacă pleca prea curând risca să piardă plantația, deci și câștigurile și poziția socială a familiei sale din Franța.

N-a încercat să se împrietenească cu ceilalți coloniști. *Les grands blancs*, proprietarii celorlalte plantații, vedeau în el un înfumurat care n-avea să facă mulți purici pe insulă; mare le-a fost mirarea să-l vadă cu cizmele înnorioiate și pârlit de soare. Antipatia era reciprocă. Pentru Valmorain, franțujii ăștia transplantați în Antile erau niște mitocani, exact contrariul societății frecventate de el, în care la mare preț erau ideile, știința și artele și nimeni nu aducea vorba de bani sau sclavi. Din „epoca rațiunii“ de la Paris se înfundase într-o lume primitivă și violentă în care morții și viii mergeau ținându-se de mână. Nu se împrietenise nici cu *les petits blancs*, a căror unică avere era culoarea pielii, niște amărâți otrăviți de invidie și cleveală, cum obișnuia el să spună. Veneau din cele patru zări și era imposibil să le verifiți puritatea sângelui sau trecutul. În cazul cel mai fericit erau negustori, meșteșugari, clerici lipsiți de sfințenie, marinari, militari și mici funcționari, dar se găseau și destui răufăcători, pești, criminali și braconieri care-și ascundeau ticăloșiile prin toate colțurile Caraibelor. Cu ăștia nu avea de-a face.

Printre mulatrii liberi – *les affranchis* – existau peste șazeci de categorii în funcție de procentul de sânge alb, care determina rangul social. Valmorain n-a reușit niciodată să deosebească nuanțele sau să învețe numele fiecărei combinații între două rase. Acești *affranchis* erau lipsiți de putere politică, însă mânuiau destui bani, de aceea albi săraci îi urau. Unii făceau trafic

ilegal, de la contrabandă la prostituție, dar alții își făcuseră educația în Franța și aveau averi, pământuri și sclavi. Dincolo de subtilitățile de culoare, mulatrii erau uniți prin năzuința comună de a trece drept albi și prin disprețul visceral pentru negri. Sclavii, al căror număr îl întrecea de zece ori pe acela al albilor și al mulatrilor la un loc, nu contau defel, nici la recensământul populației, nici în sufletul coloniștilor.

Pentru că nu era totuși cazul să se izoleze total, Toulouse Valmorain vizita din când în când câteva familii de *grands blancs* din Le Cap, orașul cel mai apropiat de plantație. Ocazii cu care făcea aprovizionarea cu cele necesare și, dacă n-avea încotro, trecea să-i salute la Adunarea Colonială pe cei de teapa sa, măcar să-i rețină numele, dar nu lua parte la ședințe. Se mai ducea și la câte o comedie la teatru, participa la chefurile cu *cocottes* – exuberantele curtezane franțuzoaice, spanioloaice și de rasă amestecată care dominau viața de noapte – și se întâlnea cu exploratorii și oamenii de știință care poposeau pe insulă în drum spre alte locuri mai interesante. Saint-Domingue nu atrăgea vizitatori, dar unii mai veneau să studieze natura sau economia Antilelor, iar Valmorain îi invita la Saint-Lazare, sperând să regăsească, fie și vremelnice, plăcerea conversațiilor elevate care-l delectaseră la Paris. La trei ani de la moartea tatălui său, putea să le arate proprietatea plină de mândrie: transformase nenorocirea aia cu negri bolnavi și trestii uscate într-una din cele mai prospere plantații din cele opt sute de pe insulă, încercase producția de zahăr brut pentru export și instalase o distilerie în care producea butoaie de rom mult mai fin decât ceea ce se bea îndeobște. Musafirii petreceau o săptămână sau două în casa rustică de lemn, îmbibându-se de viața la țară și apreciind cum se cuvine invenția magică a zahărului. Se plimbau călare pe pășunile care zumzăiau în bătaia vântului, se apărau de soare cu pălării mari de paie, gâfâiau în aerul umed și fierbinte al Caraibelor, în timp ce sclavii, umbre ascuțite, tăiau trestia la nivelul solului, lăsând rădăcina neatinsă, pentru recoltele viitoare. De departe semănau cu niște insecte printre plantele de două ori mai înalte decât ei. Curățatul tulpinilor dure, tocarea lor în mașini dințate, zdrobirea

în presă și fierberea sucului în cazane mari de cupru până se făcea un sirop negricios era ceva fascinant pentru oamenii de la oraș, care nu cunoșteau decât cristalele albe cu care-și îndulceau cafeaua. De la ei Valmorain afla ce mai era prin Europa, din ce în ce mai depărtată de el, despre ultimele descoperiri ale tehnicii și științei și despre ideile filozofice la modă. O crăpătură prin care să zărească lumea. La plecare, îi lăsau câteva cărți. Valmorain se bucura de prezența lor, dar și mai mult se bucura când plecau: nu-i plăcea să aibă martori nici pe plantație, nici în viața privată. Străinii se uitau la sclavi cu un amestec de scârbă și curiozitate bolnăvicioasă, asta îl deranja, căci se considera un stăpân drept; dacă ar fi știut cum sunt tratați negrii pe alte plantații, i-ar fi dat dreptate. Știa că mai mult de unul avea să se întoarcă în civilizație convertit în aboliționist și gata să saboteze consumul de zahăr. Până să se vadă silit să trăiască pe insulă, și el ar fi fost șocat de sclavie, dacă ar fi cunoscut toate amănuntele, numai că tatăl său nu adusese niciodată vorba. Acum, cu sute de sclavi în grijă, părerile lui în această privință se mai schimbaseră.

Primii ani au trecut pentru Toulouse Valmorain cu scoaterea domeniului Saint-Lazare din decădere, astfel că nici n-a ieșit din colonie. A pierdut legătura cu mama și surorile, mențineau doar o corespondență formală cu banalități despre sănătate și viața de zi cu zi.

Încercase vreo doi administratori aduși din Franța – creolii aveau faimă de corupți – care se dovediseră un eșec: unul murise mușcat de un șarpe, celălalt căzuse în patima romului și a concubinilor, până a venit nevastă-sa și l-a luat pe sus. Acum îl avea în perioadă de probă pe Prosper Cambray, care, ca orice mulatru liber din insulă, făcuse cei trei ani regulamentari în jandarmerie – la Marechaussée –, a cărei menire era să asigure respectarea legii, a ordinii, să încaseze impozitele și să urmărească sclavii fugiți. Cambray n-avea avere și nici relații, drept care acceptase să-și câștige pâinea cu sarcina ingrată de a vâna negri în geografia asta plină de jungle ostile și munți prăpăstioși, unde nici măcar catării nu sunt în siguranță. Avea o piele